

**КОНСТАНТИН ВЕЛИКИ КАО ХРИШЋАНИН –
ОДНОС НЕКИХ ИСТОРИОГРАФА
ПРЕМА ЊЕМУ И ЊЕГОВОЈ ВЕРИ**

Увод – Од IV века Христове ере наметало се питање колика је заслуга цара Константина у ширењу Христовог Јеванђеља. Како је текла историја постављала су се све комплекснија питања везана за његову веру и за његово искрено прихватање Хришћанства. У периоду од просветитељства многи историографи су се истакли у покушајима да Константина прикажу као великог опортунисту и малог верника. Са друге стране, у XX и XXI веку историографија, са више аспеката испитујући Царев живот и веру, показује и доказује да је Константин био и владар и хришћанин.

Први део овог рада биће везан за његове заслуге за Цркву Христову. Други део рада ће бити сажети приказ, који може да се третира као почетак свеобухватнијег истраживања, односа историографије и историчара према доба, са друге стране важне су и за проучавање историје Цркве и литургије, као гране богословља која се бави богослужењем. Иако су Константинове цркве евиденти и очигледни докази њима су се у 20. веку бавили само Курт Аланд,

¹ Хајнз Крафт,² Јозеф Фогт³ а посебно Ричард Краутхајмер.⁴ Међутим, важно је истаћи да не постоји коначни списак царевих задужбина, мада је још у XVII веку Јоанес Кијампини забележио да је Константин био ктитор

¹ K. Aland, *Die religioese Haltung Kaiser Konstantins*, Studia Patristica I, ed. Kurt Aland and F. L. Cross, Berlin 1957, 549-600.

² H. Kraft, *Kaiser Konstantins religioese Entwicklung*, Beitrage zur historischen Theologie, 20, Tübingen 1955, 198-201.

³ J. Vogt, *Constantinus der Gross*, Reallexikon fuer Antike und Christentum, ed. Theodore Klauser III, Stuttgart 1957.

⁴ R. Krautheimer, *Constantine's Church Foundation*, Akten des VII Internationalen Kongresses für christlichen Archeologie, Trier 1965. Idem, *The Constantinian Basilica*, Dumbarton Oaks Symposium, Washington 1966.

и оснивач педесет и осам цркава и крстионица и два манастира.⁵ Ипак, за ову прилику набројаћемо све храмове и крстионице које су саграђене под директном наредбом Цара и чланова његове ближе и даље породице. За овај попис постоји неколико извора: Јевсевијеви списи, *Патрија* Псевдо Кодина и *Црквена историја* Никофора Калиста, али и списи Сократа, Созомена и Прокопија.

У **Риму** је саграђено седам цркава: Латеранска или Константинова базилика (започета градња 313. године); Латеранска крстионица (започета око 314. године); Црква светих Маркела и Петра (почетак градње пре 320. године); Јеленин маузолеј (320. година); базилика Светог Лаврентија (326-330); базилика Светог Павла (326. година); базилика Светог Петра (започета градња 326-333). У **Аквилеји** је саграђена црква Светих апостола у катакомбама у раздобљу од 314. до 325. године. У **Триру** је саграђена двострука базилика (326-340). Саграђене су две цркве у **Нумидији** од 320. до 331. године; а затим и две у **Јерусалиму** – Светог Гроба и црква на Маслинској гори, у **Витлејему** црква Рођења Господњег; затим црква у **Мамреу**, Велика Црква у **Јелипољу** (328), **Антиохији** (327-341), Црква Христа Спаса (324) у **Никомидији** и у **Константинопољу** пет цркава: Свете Ирине (326), Свете Софије (326), Светих апостола и Константинов маузолеј (саграђени посла 330. године). Даље, постоје четири цркве у **Риму**, које су везане за његове директне наследнике: базилика Часног Крста (330), црква Светих апостола (340). Још је седамнаест цркава и крстионица на неки начин повезано са Константином.

1.2. О Константиновом животу остало је многа сведочанстава. Од хришћанских писаца најважнија су сигурно дела Лактанција, Созомена, Сократа Схоластик и Јевсевија Кесаријског. Последњи је написао неколико списа о владавини цара Константина, затим је бележио његове беседе, и све оно што се дешавало у току царевања. Врло је битан и спис *Живот Константина*, а затим и многе беседе и списи црквених великодостојника који су били упућени самом Цару. Јевсевије Кесаријски је сачувао за будуће генерације непобитно важне историјске чињенице и документа која могу да нам послуже у разјашњавању царевог живота, вероисповедања и делања. Поменућемо писма Анулинусу, гувернеру Африке и епископу картагинском Цецилијану, у којима је Цар недвосмислено говорио о свом хришћанском опредељењу. Са друге стране, сачувани су и закони којима је Константин владао, који такође могу да укажу на његово вероисповедање. У спису *Живот Константина* пише да је Цар забранио жртвоприношење у паганским храмовима, прорицања, и да је наводио обласне гувернере да изграђују и обнављају цркве.⁶ У свом писму Сапору, цару Персије,

⁵ J. Ciampini, *De sacris aedificiis a Constantino mango constructis: Synopsis historica*, Roma 1693.

⁶ *Vita Constantini*, Introduction, Translation and Commentary, ed. Averil Cameron, Oxford: Clarendon Press, 1999. Cf. И. Чаировић, *Преобраћење и крштење цара Константина*, у Ниш и Византија, VI Научни скуп, ур. Миша Ракоција, Ниш 2007, 369-378.

Константин говори да верује најсветијом вером у Једног Светог Бога. Из овог се јасно види одговор на дилему, да ли је то реликт противуречног паганског монотеизма који наводи Буркхард, или права вера у Христа.

Постоје сведочанства и многобожаца – на првом месту Јулијана Апостате, а затим и оних који су живели после Константинове смрти: Евнапије из Сарда и Зосима.

2.1. *Историографија о Цару* - Прилично је чудно са колико жара су у каснијем периоду критиковани хришћански писци, савременици Цара, који су описали његов живот. Тешко можемо да се сложимо са констатацијом да су они који су живели заједно са Царем били толико пристрасни и противуречни, а да су они који су живели деценијама, а посебно они који су живели вековима, после Цара били одговорни пред историјом и будућим генерацијама и критички приступили Константиновом животу. Јулијан Апостата је био највећи противник Цара у најближем периоду царевог земног живота. Његов настављач који је омаловажавао Царево преобраћење и крштење, био је Евнапије из Сарда.⁷ На његову критику се надовезао Зосима који је у VI веку понижавајуће говорио о царевом духовном и менталном преображају. Зосимини текстови су откривени у XVI веку, а самим тим је у том раздобљу појачана критичка свест према Царевом преобраћењу. Јоханес Левнклавијус је штампао Зосимин опус у Базелу, 1576. године.⁸ То је потакло критичаре да тенденциозно скрајну сведочанства Јевсевија Кесаријског и да фаворизују Зосимин критички став према Цару. Овај низ наставили су Едвард Гибон и, понајвише, Јакоб Буркхардт. Сви они заједно били су критички настројени према чињеници да је Цар био истински хришћанин, већ су једногласно говорили да је он био само политичар и синкретиста, који је све радио како би задржао неограничену власт у својим рукама. Њихов циљ је био да прикажу Цара као полупаганина, који се додворавао хришћанима само да би сачувао своју власт. Дакле, сви критичари су одбијали да прихвате преобраћење Цара и истинитост жеље за крштењем, али без посебног сведочанства о томе. Знајући да овај период од XVI до XIX века карактерише и највеће отпадништво од Бога, зато и не чуди зашто су историографи из тог периода са толико скепсе прилазили Цару, као хришћанину и као вернику.

2.2. *Јакоб Буркхард и његови наследници о Цару: критика* - Као највећег противника Константиновог преобраћења у Хришћанство и опонента најранијих списа о Цару ипак истичемо Јакоба Буркхарда. Он је као син протестантског свештеника прво студирао теологију у Базелу и Нојшателу, све до 1839. године када је и сам изјављујући *изгубио веру*.⁹ Био је упознат са историјом и теологијом па заиста чуди зашто није користио списе Константинових савременика и зашто је извлачио врло чудне закључке анализирајући списе каснијих историчара. Говорећи на

⁷ Cf. Said Suzanne and T. Monique, *A Short History of Greek Literature*, Routledge 1999.

⁸ Опширније види Keresztes, "The Phenomenon of Constantine the Great's Conversion", *Augustinianum* 27 (1987).

⁹ Опширније види: *The Letters of Jacob Burckhardt*. Selected, edited and translated by Alexander Dru, Routledge & Kegan Paul Ltd., London 1955.

једном месту о Константину, нагласио је да се Цар пред крај свог живота поприлично приближио паганству,¹⁰ а о његовом крштењу говори да сви могу да по свом личном нахођењу процене зашто се Цар крстио,¹¹ при том не наводећи ни редак о Царевом крштењу из списка *Живот Константина*.

Када говоримо о Јакобу Буркхарду морамо навести и опаску Жилбера Дагрона у књизи *Цар и свештеник*, да је: “Године 1853. Јакоб Буркхарду свом раду који је био против лажног, или боље рећи кривог, Хришћанства које је у служби силе ојачао психолошки портрет превртљивог и бескрупулозног Константина и критиковао је Јевсевија који је изопчио истину.”¹² Следећа тврдња је врло значајна за разумевање Буркхардовога односа према Светом цару Константину, а гласи: “Као западни хуманиста, са инстинктом типичног протестанта, Буркхард је могао само да замисли сталну тензију између вере и моћи; он је одбио све облике хришћанске државе, а са врлом антипатијом анализирао је систем који је сам називао *Byzantinismus*, који ће касније добити нов назив *цезаропанизам*, кога је упоредио са исламом, а кога је одбијао као неевропску ствар. Историјско тумачење овде може да се односи на све врсте моралних опозита: искреност и опортунизам, вера и политика, Црква и држава, а у позадини свега је однос између Запада и Истока.”¹³

У првом поглављу књиге *Судови о историји и историчарима*, Јакоб Буркхард¹⁴ говори о античком периоду, да би се у другом поглављу надовезао на Средњи век где је истакао двадесет дивергентних тема о религији почев од тога да је Хришћанство религија мученика, преко описа иконоклазма, па све до ислама и његових ефеката на даљи историјски ток. У овом поглављу јасно се види какав је његов однос према Хришћанству као вери, те је и после свега наведеног јасно да Буркхард пристрасно прилази било личности, било феному, који су везани за Хришћанство.

Поред Буркхарда треба поменути и Андреаса Алфелдија,¹⁵ који је говорио да Цар није прихватио Хришћанство због богословског система Цркве, нити због новозаветног морализма, већ због вере у Христову безграничну моћ. Цар се ослањао на Христову снагу и у њој је видео основ за ширење Царства и сигурност у победу против свих противника. Такав однос према вери у Христа није никако могао да буде истински хришћански, већ се тај однос заснивао на убеђењу да ће Цар имати успеха у овоземљаским намерама и животу. Међутим, да ли је могуће да је човек који је имао утилитаристички однос према Христу и Цркви пристао да се на

¹⁰ J. Burkhart, *Doba Konstantina Velikog*, Sremski Karlovci-Noví Sad 2006, превод са немачког Душан Јанић, 356.

¹¹ J. Burkhart, *Doba Konstantina Velikog*, 360.

¹² G. Dagron, *Emperor and priest, The Imperial Office in Byzantium*, translated by Jean Birrell, Cambridge University Press, 2003, 286.

¹³ Исто.

¹⁴ Опширније види J. Burckhardt, *Judgements on History and Historians*, Liberty Fund, 1999.

¹⁵ А. Алфелди, *Ухваћен у таму сујеверја, у Војсковођа, цар, светац*, ур. Небојша Озимић, Ниш, 2002, 45. (Andrew Alföldi, H. Mattingly; *The Conversion of Constantine and Pagan Rome*, Clarendon Press, 1948)

крају свог живота крсти и да скрушено изговори речи покајања у тренутку крштења... Зар се такав човек на крају свог живота не би просто вратио у многобожачку религију и у храму бога сунца скончао свој живот.

Царев панегирист описује сваки аспект његове владавине, затим ситуације у којима се нашао, тријумфалне походе, ... Међутим, животописац није описао оно што је било традиционално приликом победничких маршева – приношење жртве Јупитеру на римском Капитолу. Цар Константин очигледно није жртвоприносио. Да ли је могуће да би Цар на тај начин желео да се додвори хришћанима који су ипак у Царству били мањина? Како је могуће да је Цар прекинуо традицију и усред тријумфалног усхићена урадио оно што народ (читај, многобожачки!) не би волео да њихов Цар уради?

Трећи критичар Константина као хришћанина, али далеко умеренији, био је Едвард Гибон који је само хипотетички навео могуће мотиве Цара Константина за преобраћење, а то су: (1) добровољно прихватање Хришћанства, (2) политичка корист, (3) верско убеђење, (4) напредак, (5) побуна против старог система.¹⁶ Даље је и Пол Лемерл истакао да се преобраћеник Константин ипак смишљено почео више приклањати Хришћанству тек од 320. године, што закључује по новчићима који су у том периоду ковани. Ако је, према Лемерловом мишљењу, пораз Ликинија 324. године уједно сматран поразом многобоштва, морамо бити врло обазриви према преобраћењу Цара Константина.¹⁷

Даље, тезу о политичком опортунизму и смишљеном приближавању Хришћанству, опет без јаким аргумената, бранио је и Паланк. И његов став према преобраћењу цара Константина у Хришћанство иде линијом рационализма и просветитељства. Наиме, Паланк заговара тезу да је Константин прихватио синкретички деизам (или *пагански монотеизам*, како га крсти Буркхард) свог оца, а затим је у тај религиозни систем – само из користи – желео да уметне Хришћанство. “Његово незнање и сујеверје, исто као и жеља да удовољи целом свету, довели су га до усвајања двосмисленог религијског става, које је задржао барем до 324. године, ако не и до своје смрти.”¹⁸ Ова Паланкова тврдња заснива се, како он сам каже, на непобитним доказима: пагански карактер званичних текстова, задржавање паганских свештеника у царским службама. Питамо се, зар је то кључни доказ да је Цар био паганин у души?

Пишући о Константину Жилберт Дагрон истиче да своје судове заснива на исправљању легенди, његових говора и Јевсевијевог списка о његовом животу, али са увек присутном чињеницом да је *Црква за његове*

¹⁶ E. Gibbon, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, Wordsworth, Great Britain, 16, 365.

¹⁷ Опширније види студије: Н. Chadwick, “Conversion in Constantine the Great” in *Religious Motivation: Biographical and Sociological Problems for the Church Historian*, ed. Derek Baker. 1-13. Oxford: Basil Blackwell, 1978; T.D. Barnes, “The Constantinian Reformation.” in *The Crake Lectures*, 1984: A Classical Symposium held September 27-28; Barnes, “The Conversion of Constantine”, *Classical Views* n.s., 4 (1985); Keresztes, “The Phenomenon of Constantine the Great’s Conversion”, *Augustinianum* 27 (1987).

¹⁸ Ж. Р. Паланк, *Поступно преобраћење, у Војсковођа, цар, светац*, 81.

наследнике држала врата светитељства добро закључана.¹⁹ Даље, исти историчар уводи у тему и каснији начин богослужења у Константинопољу – цар се припремао у својим одајама у двору за богослужење, тамо где му је Христос дао моћ, где су иконе Христове у служби цара, где постоје параклиси где се он приватно моли, где постоји дворско свеиштенство, где се чува крст Константинов као симбол победе...²⁰ У описаним приликама византијски цар се молио пре и после Свете Литургије. Дагрон описује ово баш овим редоследом не случајно – он истиче да се христијанизација римских владара развијала преко библијских описа и слика, а Константина Дагрон, позивајући се на *Patria III, 88, ed. Preger*, описује као Мојсија који је повео новоизабрани народ преко Црвеног мора.²¹

2.3. *Враћање Оцима* - У XX и XXI веку историографи се окрећу оригиналним списима који описују живот цара Константина као хришћанина и као светитеља, потакнути процватом критичког мишљења према светоотачкој литератури коју су на Западу покренули Жан Данијелу, Анри де Лубак и Ив Конгар, а на Истоку углавном руски историчари предвођени Василијем Васиљевичем Болотовим, који је крајем XIX века потакнуо будуће генерације богослова и историчара да критички сагледају светоотачке списе и списе о светим оцима и врате се на пут Истине – овде мислимо првенствено на Георгија Флоровског, Антона Владимировича Карташева, Димитрија Оболенског и Игора Шевченка.

2.4. *Интернет енциклопедије о Цару* - Пошто живимо у ери компјутера и интернет информационих технологија потражили смо шта о цару Константину пише у најчитанијим интернет енциклопедијама – *Британика* и *Енкрата*, и пронашли смо занимљив резултат. У Енциклопедији Британика цар Константин је описан као хришћанин. Аутор одреднице је користио списе Лактаниција и Јевсевија Кесаријског. Одмах на почетку одреднице пише да је он први владар који је исповедао Хришћанство и да је иницирао да царство постане хришћанска држава са посебном хришћанском културом, која ће трасирати пут Византији и средњевековној култури. Наведена је вероватноћа да су чланови његове породице били хришћани.²² Док са друге стране, енциклопедија Енкарта олако прелази преко Константиновог вероисповедања, а чак се само једном речју помиње његово крштење. Описујући његову младост аутор одреднице пише да је веровао у бога сунца, а затим се само наводи да је уснио сан и да је од тада као чувар своје омиљене религије Цркви дао права и материјалну помоћ.²³ Даље се истиче да је Цар учествовао у црквеним расправама како би остварио потпуно јединство у држави.

Дакле, енциклопедије су подељене по питању цара Константина као хришћанина. То показује да се и овде осећа криза извора. Писац

¹⁹ G. Dagron, *Emperor and priest, The Imperial Office in Byzantium*, translated by Jean Birrell, Cambridge University Press, 2003, 6.

²⁰ Исто, 97.

²¹ Исто, 98.

²² <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/133873/Constantine-I>

²³ <http://encarta.msn.com/encyclopedia/Constantine-I>

одреднице у Британици користи списе који се из прве руке описивали цара и његово вероисповедање, а писац одреднице у Енкарти се служи углавном препричаним изворима из периода XVI – XIX век.

3.1. *Закључак* - Сагледавајући све аспекте историографије и све околности у којима су се историографи налазили приликом писања о првом хришћаском владару-светитељу, морамо поново да закључимо да је пресудно какав је однос писаца према Истини и према Богу. Сви они који су Цара проглашавали за опортунисту у ствари су били опортунисти, сви они који су Цара проглашавали за лажног верника и нису били верници. Наравно, није пресудно то да ли је историограф био верник пишући о вернику, али јесте да ли је он био искрен приликом ишчитавања извора о Цару и искрен према самом Цару и његовом животу и времену. Иако је Цар био прекретница између паганске и хришћанске цивилизације и царства многи су га видели као искреног верника који је покренуо нов начин размишљања и створио нов менталитет међу људима у целом царству. Са друге стране, неки су у њему препознали манипуланта и користољупца који је свој интерес постављао као једини разлог за прихватање Хришћанства. Поставља се питање, да ли би такав човек на крају свог живота рекао свему томе *збогом* или би се крстио као што се цар Константин крстио. Да ли би такав човек прихватио Свето јеванђеље или би једноставно напустио овај свет поново исповедајући паганске богове? На крају, сви историографи из свих временских раздобља су били пред једним питањем да ли цара Константина прихватити онаквог каквог га описују извори из пера очевидача или анализирати његов живот узимајући у обзир и оне двосмислене и дискутабилне закључке који су извођени из сумњичаве литературе сумњивих аутора-историографа који и данас закупају пажњу широке читалачке публике својим *измишљотинама* на различите теме из светске историје свих меридијана. Мишљења смо, коначно, да је једини проблем код прихватања или неприхватања Константина Великог као истинског хришћанина, управо неверовање, односно веровање у тајну учествовања Бога Живог у историји.

Deacon Ivica Cairović
CONSTANTINE THE GREAT – RELATIONSHIP BETWEEN SOME
HISTORIOGRAPHERS AND HIM AND HIS FAITH

This article is based upon recent article about Emperor Constantine's baptism, where we have started story about relationships between Emperor and later historiographers. In the first part of the article, we emphasized Constantine's merits and those writers about his life and faith that they lived with him. Also, we have mentioned those who – much or less – criticized Emperor: J. Palank, J. Burckhardt, G. Dagron, E. Gibon, etc. and theirs theories about Constantine and his faith. But we were on standpoint that Constantine was truly Christian Emperor, so because of that Church was proclaimed him as the Saint.

